

FISAE Newsletter

564
28.05.2026

Liebe Exlibrisfreunde

2017 gab es in im Bezirks-Museum Wien-Meidling eine sehr schöne Ausstellung: „Freimaurerische Grafik im Kleinformat“, die es verdient spät aber dennoch vorgestellt zu werden.

In dieser Verbindung ist es sicher interessant für die Freunde des Exlibris, dass der in diesen Kreisen sehr beliebte Künstler Jens Rusch auch Freimaurer ist, - und nicht nur „irgendeiner“, sondern einer, der Ehrenmitglied mehrerer Logen ist.

Künstler innerhalb vieler Bereiche der Kunst, darunter auch dem Exlibris, an den sich heute sicher nur noch wenige erinnern, ist Hans Wildermann. Hier eine Auswahl seiner Exlibris.

Nach dem bedauerlichen Ende von Graphia gibt es glücklicherweise doch noch „Leben“, da Karl Vissers auf mehreren Plattformen über das Exlibris berichtet. Siehe untenstehende Links.

Dear Ex Libris Enthusiasts,

In 2017, the Vienna-Meidling District Museum hosted a wonderful exhibition: "Masonic Graphics in Miniature Format," which deserves a belated but nonetheless welcome introduction.

In this context, it will surely be of interest to ex libris enthusiasts that the artist Jens Rusch, very popular in these circles, is also a Freemason, and not just any Freemason, but one who is even an honorary member of several lodges.

An artist who worked in many areas of art, including ex libris, and whom few probably remember today, is Hans Wildermann. Here is a selection of his ex libris.

After the regrettable demise of Graphia, there is thankfully still "life" behind it, as Karl Vissers reports on the bookplate on several platforms. See the links below.

Chers amateurs d'ex-libris,

En 2017, le Musée du district de Vienne-Meidling a accueilli une magnifique exposition : « Graphisme maçonnique en miniature », qui mérite une présentation, certes tardive, mais néanmoins bienvenue.

À ce propos, il est certainement intéressant pour les amateurs d'ex-libris d'apprendre que l'artiste Jens Rusch, très apprécié dans ce milieu, est également franc-maçon, et pas n'importe lequel : membre honoraire de plusieurs loges.

Hans Wildermann, artiste aux multiples talents, dont l'ex-libris, est aujourd'hui tombé dans l'oubli. Voici une sélection de ses ex-libris.

Après la disparition regrettable de Graphia, il subsiste heureusement une certaine forme d'existence, comme le rapporte Karl Vissers sur l'ex-libris présent sur plusieurs plateformes. Voir les liens ci-dessous.

Cari appassionati di ex libris,

Nel 2017, il Museo del Distretto di Vienna-Meidling ha ospitato una splendida mostra: "Grafica massonica in miniatura", che merita una presentazione tardiva ma comunque gradita. In questo contesto, sarà sicuramente interessante per gli appassionati di ex libris sapere che l'artista Jens Rusch, molto apprezzato in questi ambienti, è anche un massone, e non un massone qualsiasi, ma addirittura membro onorario di diverse logge.

Un artista che ha lavorato in molti campi artistici, tra cui gli ex libris, e che probabilmente oggi in pochi ricordano, è Hans Wildermann. Ecco una selezione dei suoi ex libris.

Dopo la sfortunata scomparsa di Graphia, fortunatamente c'è ancora "vita" dietro di essa, come riporta Karl Vissers sull'ex libris presente su diverse piattaforme. Vedi i link qui sotto.

Estimados aficionados a los ex libris:

En 2017, el Museo del Distrito de Viena-Meidling acogió una magnífica exposición: «Gráficos masónicos en miniatura», que merece una presentación, aunque tardía, muy bienvenida.

En este contexto, seguramente interesará a los aficionados a los ex libris saber que el artista Jens Rusch, muy popular en estos círculos, también es masón, y no uno cualquiera, sino miembro honorario de varias logias.

Un artista que trabajó en diversas áreas del arte, incluyendo los ex libris, y que probablemente pocos recuerden hoy en día, es Hans Wildermann. Aquí les presentamos una selección de sus ex libris.

Tras la lamentable desaparición de Graphia, afortunadamente aún conserva cierta relevancia, como informa Karl Vissers en la información que aparece en varias plataformas. Consulte los enlaces a continuación.

Drodzy Miłośnicy Exlibrisu,

W 2017 roku Muzeum Okręgowe Wiedeń-Meidling gościło wspaniałą wystawę: „Grafika masońska w formacie miniaturowym”, która zasługuje na spóźnione, ale mimo wszystko mile widziane wprowadzenie.

W tym kontekście z pewnością zainteresuje miłośników exlibrisu fakt, że artysta Jens Rusch, bardzo popularny w tych kręgach, jest również masonem, i to nie byle jakim, a wręcz honorowym członkiem kilku łóż.

Artystą, który zajmował się wieloma dziedzinami sztuki, w tym exlibrisem, i którego prawdopodobnie mało kto dziś pamięta, jest Hans Wildermann. Oto wybór jego ekslibrisów.

Po niefortunnym upadku Graphii, na szczęście wciąż istnieje „życie”, o czym informuje Karl Vissers na ekslibrisie na kilku platformach. Zobacz linki poniżej.

Шановні ентузіасти екслібрису,

У 2017 році в Музеї району Відень-Майдлінг відбулася чудова виставка: «Масонська графіка в мініатюрному форматі», яка заслуговує на запізніле, але все ж бажане представлення.

У цьому контексті ентузіастам екслібрису, безумовно, буде цікаво дізнатися, що художник Єнс Руш, дуже популярний у цих колах, також є масоном, і не просто масоном, а навіть почесним членом кількох лож.

Художник, який працював у багатьох галузях мистецтва, зокрема в екслібрисі, і якого сьогодні, мабуть, мало хто пам'ятає, – це Ганс Вільдерманн. Ось добірка його екслібрисів.

Після прикрого занепаду Graphia, на щастя, за нею все ще «життя», про що Карл Віссерс повідомляє про екслібрис на кількох платформах. Дивіться посилання нижче.

Уважаемые любители экслибрисов!

В 2017 году в Венском музее района Мейдлинг прошла замечательная выставка «Масонская графика в миниатюрном формате», которая заслуживает запоздалого, но тем не менее долгожданного представления.

В этом контексте, безусловно, будет интересно любителям экслибрисов узнать, что художник Йенс Руш, очень популярный в этих кругах, также является масоном, и не просто масоном, а почетным членом нескольких лож.

Художник, работавший во многих областях искусства, включая экслибрисы, и которого сегодня, вероятно, мало кто помнит, — это Ханс Вильдерманн. Здесь представлена подборка его экслибрисов.

После печального закрытия Graphia, к счастью, проект всё ещё существует, о чём сообщает Карл Виссерс на нескольких платформах. Ссылки приведены ниже.

親愛的藏書票愛好者們：

2017年，維也納-邁德林區博物館舉辦了一場精彩的展覽：“微型共濟會版畫展”，雖然來得有些晚，但仍然值得一提。

在此，藏書票愛好者們一定會對藝術家延斯·魯施（Jens Rusch）感興趣，他不僅在藏書票愛好者圈子裡頗受歡迎，而且還是一位共濟會成員，並且是多個分會的榮譽會員。

另一位藝術家漢斯·維爾德曼（Hans Wildermann）的作品涉獵廣泛，包括藏書票，但如今可能鮮為人知。以下是他創作的部分藏書票作品。

Graphia 令人惋惜地倒閉了，但令人欣慰的是，它背後仍有“生命力”，正如 Karl Vissers 在多個平台上報道的藏書票相關內容。請參閱以下連結。

蔵書票愛好家の皆様へ

2017年、ウィーン・マイドリング地区博物館にて素晴らしい展覧会「ミニチュア版フリーメイソン図像」が開催されました。今さらながらではありますが、ぜひご紹介したいと思います。

この展覧会に関連して、蔵書票愛好家の皆様にとって興味深いのは、この分野で非常に人気のある画家イエンス・ルシュが、実はフリーメイソン会員であり、しかも複数のロッジの名誉会員でもあるということです。

蔵書票を含む様々な分野で活躍した画家、ハンス・ヴィルデルマンは、今日ではあまり知られていないかもしれませんが、彼の蔵書票作品の一部をご紹介します。

残念ながらGraphiaは廃刊となりましたが、カール・ヴィサーズ氏が複数のプラットフォームで蔵書票について報告しているように、その背後には幸いにもまだ「生命」が宿っています。以下のリンクをご覧ください。

OBS

Facebook channel

‘Graphia’ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100063668252381>

Instagram channel ‘exlibrisplatform’ <https://www.instagram.com/exlibrisplatform/>

YouTube channel ‘exlibrisplatform’ <https://www.youtube.com/channel/UC-yEigPyfx7SAMJPDBVf20A>

OBS

Generelles - Freimaurer-Exlibris

Die hochwertige Eigner-Kennzeichnung oft kompletter Logenbibliotheken ist nach der Zerstörungswut der Nazis nicht wieder zum Leben erweckt worden. Mit den Bücherverbrennungen wurden auch hundertausende von wertvollsten Klein grafiken mit freimaurerischer Symbolik vernichtet. Daher gilt dieser Sammelzweig als einer der fragilsten unter allen Exlibris-Themen.

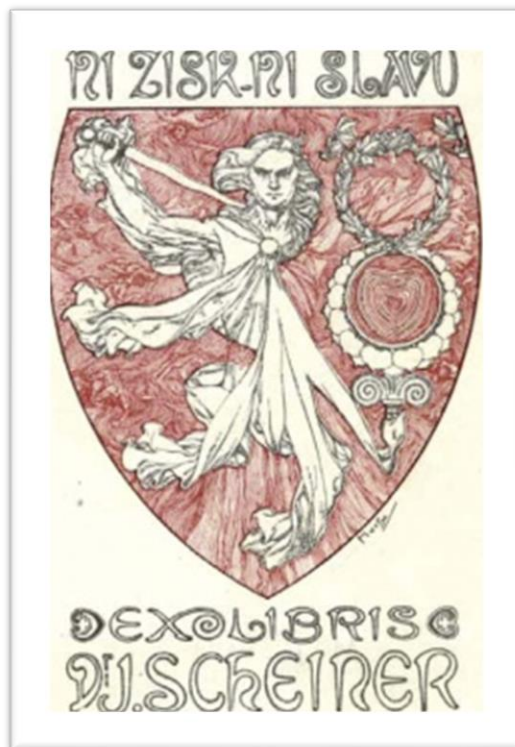
Oft wurden aber auch diese Trouvaillen von dem Eigner selbst vernichtet, denn sie zeigten unmißverständlich ihre Neigungen und literarischen Vorlieben. Somit konnte der sonst möglicherweise noch versteckte Zusammenhang oder sogar die Mitgliedschaft zu einer Loge zu einem belastenden Indiz werden, das über Leben und Tod entscheiden konnte.

Einige dieser wohl wertvollsten Seltenheiten unter den noch erhaltenen Exlibris hat der Sammler Jens Rusch zusammengetragen und hier zu einem kleinen Album zusammengestellt: siehe Exlibris-Galerie. Gern bilden wir auch weitere Exlibris aus Ihrer Sammlung ab, wenn Sie uns ein Foto mit Inhaltsangaben und Abbildungserlaubnis zusenden.

Es folgen dann eine Auswahl von Exlibris aus einer Ausstellung in Wien und schließlich im dritten Abschnitt Exlibris aus der Harvard College Library.

Exlibris sind Bucheignerzeichen

Oft sind diese Klein grafiken von hohem grafischem Reiz und stellen für Sammler einen großen Wert dar. Spezifisch freimaurerische Sammlungen sind eher selten.

Ein Exlibris, gestaltet vom tschechischen Künstler [Alphonse Mucha](#) (1860–1939) für einen Dr. Scheiner. Mucha wurde 1898 in die Loge „Les inseparables du Progres“ im Orient Paris aufgenommen. Besuchte nach seiner Rückkehr in Prag den „unpolitischen Verein Harmonia“, der zur Grenzloge „Hiram zu den drei Sternen“ im Orient Preßburg (heute: Bratislava/SK) gehörte (Prager Grenzloge). Farbklichee, 79 x 112 mm.

A bookplate designed by the Czech artist Alphonse Mucha (1860–1939) for a Dr. Scheiner. Mucha was initiated into the lodge "Les inseparables du Progrès" in the Orient of Paris in 1898. After his return to Prague, he visited the "non-political association Harmonia," which belonged to the border lodge "Hiram zu den drei Sternen" in the Orient of Pressburg (now Bratislava, Slovakia) (Prague border lodge). Color cliché, 79 x 112 mm.

Der Ursprung der Exlibris wird in mittelalterlichen Kloster-Scriptorien vermutet. Mönche versahen die Buchzeichen mit Bannsprüchen und deftigen Verwünschungen für den Fall, daß ein ausgeliehenes Buch nicht zurückgegeben würde. Wertvolle Incunabeln und Unikate fanden oft den Weg in adlige Bibliotheken, aber eben nicht wieder zurück in die Scriptorien.

Heute existiert eine weltweit organisierte Tauschbörse. Eigner und Sammler treffen sich zu Exlibris-Tauschtagen und erhalten in kürzester Zeit eine stattliche Sammlung, sofern sie nur ein eigenes Exlibris zum Tausch anzubieten haben. Organisation: Deutsche Exlibris-Gesellschaft.

Exlibris des weltbekannten Wiener Psychoanalytikers [Alfred Adler](#) (1870–1937). Univ. Prof., Dr. med., Augenarzt, Internist, Neurologe, zunächst im Umfeld Freuds, ab 1910 eigene Entwicklung als Individualpsychologe. Bürger von Wien, später USA. Grenzloge „Pionier“. Künstler: Jakob Bayer (1874–1929). Radierung, 125 x 172 mm.

Bookplate of the world-renowned Viennese psychoanalyst Alfred Adler (1870–1937). University professor, medical doctor, ophthalmologist, internist, neurologist, initially in Freud's circle, from 1910 onwards developing his own approach as an individual psychologist. Citizen of Vienna, later of the USA. Member of the border lodge "Pioneer". Artist: Jakob Bayer (1874–1929). Etching, 125 x 172 mm.

Bezirksmuseum Wien-Meidling

Eine Auswahl aus der Ausstellung "Freimaurerische Graphik im Kleinformat" vom 13. September bis zum 22. November 2017: Exlibris von Freimaurern, von Freimaurer-Künstlern und mit freimaurerischen Motiven.

General Information - Freemason Bookplates

The high-quality owner's mark, often found in entire lodge libraries, was never revived after the Nazis' destructive fury. Hundreds of thousands of invaluable small prints with Masonic symbolism were also destroyed in the book burnings. Therefore, this branch of collecting is considered one of the most fragile of all bookplate themes.

Often, these treasures were destroyed by the owners themselves, as they unmistakably revealed their inclinations and literary preferences. Thus, a connection to, or even Member-

Exlibris des Wiener sozialdemokratischen Politikers [Julius Tandler](#) (1869–1936), Dr. med., Loge „Lessing zu den 3 Ringen“, Exlibris von Ferdinand Schmutzer, Loge „Zu den 3 Bergen“, Innsbruck; „Zur wahren Eintracht“; Sammelloge „Zur Wahrheit“. Radierung, 126 x 199 mm.

Bookplate of the Viennese Social Democratic politician Julius Tandler (1869–1936), MD, Lodge “Lessing zu den 3 Ringen”; bookplate of Ferdinand Schmutzer, Lodge “Zu den 3 Bergen”, Innsbruck; “Zur wahren Eintracht”; joint lodge “Zur Wahrheit”. Etching, 126 x 199 mm.

ship in, a lodge, which might otherwise have been concealed, could become incriminating evidence that could mean the difference between life and death.

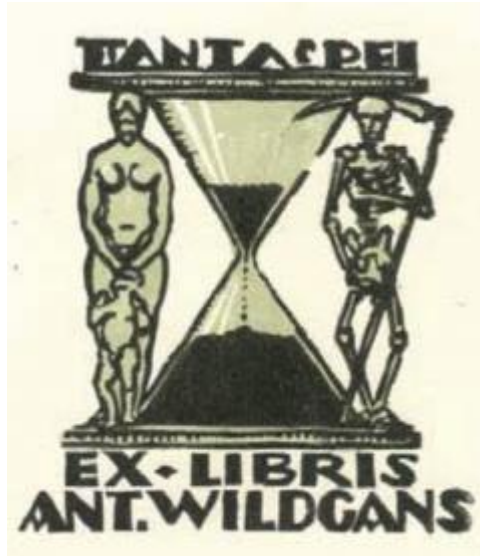
Collector Jens Rusch has gathered some of these most valuable rarities among the surviving bookplates and compiled them into a small album here: see Bookplate Gallery. We would be happy to include further bookplates from your collection if you send us a photo with a description of the book's contents and your permission to reproduce it.

A selection of bookplates from an exhibition in Vienna will follow, and finally, in the third section, bookplates from the Harvard College Library.

Bookplates are book owners' tokens.

These small graphic designs are often highly appealing and represent great value for collectors. Specifically Masonic collections are rather rare.

The origin of bookplates is believed to lie in medieval monastic scriptoria. Monks inscribed the bookplates with excommunications and harsh curses in case a borrowed book

Anton Wildgans (1881–1932), Lyriker, Dramatiker, Direktor des Wiener Burgtheaters. 1913 aufgenommen in der Grenz-loge „Schiller“ gemeinsam mit Dr. Ernst Adler, Luigi Kasimir und Dr. Karl Witmann. Künstler: Wilhelm Sauer (1892–1930). Farblithographie, 88 x 115 mm.

Anton Wildgans (1881–1932), lyric poet, playwright, director of the Vienna Burgtheater. Initiated into the Schiller Lodge in 1913 together with Dr. Ernst Adler, Luigi Kasimir, and Dr. Karl Witmann. Artist: Wilhelm Sauer (1892–1930). Color lithograph, 88 x 115 mm.

was not returned. Valuable incunabula and unique items often found their way into aristocratic libraries, but not back to the scriptoria.

Today, a globally organized exchange exists. Owners and collectors meet at bookplate exchange days and can quickly build up a substantial collection, provided they have just one bookplate to offer. Organized by the German Bookplate Society.

Vienna-Meidling District Museum

A selection from the exhibition "Masonic Graphics in Miniature" from September 13 to November 22, 2017: Bookplates by Freemasons, by Masonic artists, and featuring Masonic motifs.

Informations générales - Ex-libris maçonniques

La marque de grande qualité apposée par le propriétaire, souvent présente dans les bibliothèques entières des loges, n'a jamais été rétablie après les destructions perpétrées par les nazis. Des centaines de milliers de petits ouvrages imprimés inestimables, ornés de symboles maçonniques, ont également été détruits lors des autodafés. C'est pourquoi ce type de collection est considéré comme l'un des plus fragiles parmi les ex-libris.

Friedrich Perutz (1868–1918) und Ida Perutz (1877–1941), Kinder: Felix und Lily Perutz. Grenzloge „Zukunft“, Mitglied des Prager Freimaurer-Kränzchens „Amicitia.“ Exlibrissammler, drei Freimaurer in der Familie. Künstler: August Steininger (1873–1963). Hilogravur, 164 x 200 mm.

Friedrich Perutz (1868–1918) and Ida Perutz (1877–1941), children: Felix and Lily Perutz. Member of the "Zukunft" border lodge, member of the Prague Freemasons' Circle "Amicitia". Bookplate collector, three Freemasons in the family. Artist: August Steininger (1873–1963). Hilogravure, 164 x 200 mm.

Souvent, ces trésors étaient détruits par leurs propriétaires eux-mêmes, car ils révélaient sans équivoque leurs inclinations et leurs préférences littéraires. Ainsi, un lien avec une loge, voire l'appartenance à une telle loge, qui aurait pu être dissimulé, pouvait constituer une preuve accablante, une question de vie ou de mort.

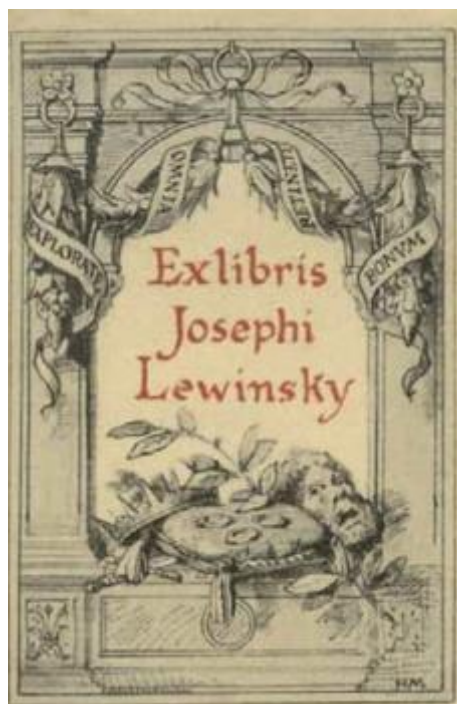
Le collectionneur Jens Rusch a rassemblé quelques-unes de ces raretés parmi les ex-libris ayant survécu et les a compilées dans un petit album visible ici : voir la Galerie des ex-libris. Nous serions ravis d'y inclure d'autres ex-libris de votre collection si vous nous envoyez une photo accompagnée d'une description du contenu du livre et de votre autorisation de reproduction.

Une sélection d'ex-libris provenant d'une exposition viennoise sera présentée ensuite, suivie, dans la troisième partie, d'ex-libris de la bibliothèque du Harvard College.

Les ex-libris sont des marques d'appartenance à un ouvrage.

Ces petits motifs graphiques sont souvent très esthétiques et représentent une valeur considérable pour les collectionneurs. Les collections maçonniques, en particulier, sont plutôt rares.

On pense que l'origine des ex-libris remonte aux scriptoria monastiques médiévaux. Les moines y inscrivaient des excommunications et de sévères malédictions lorsqu'un livre em-

[Josef Lewinsky](#) (1835–1907), k.k. Hofschauspieler, Regisseur, Schriftsteller. Grenzloge „Zukunft“. Künstler: Hans Macht (1844–1914). Farbklischee, 62 x 92 mm.

Josef Lewinsky (1835–1907), Imperial and Royal Court Actor, Director, Writer. Border Lodge “Future”. Artist: Hans Macht (1844–1914). Color cliché, 62 x 92 mm.

prunté n'était pas rendu. Les incunables précieux et les pièces uniques se retrouvaient souvent dans les bibliothèques aristocratiques, mais jamais de retour dans les scriptoria.

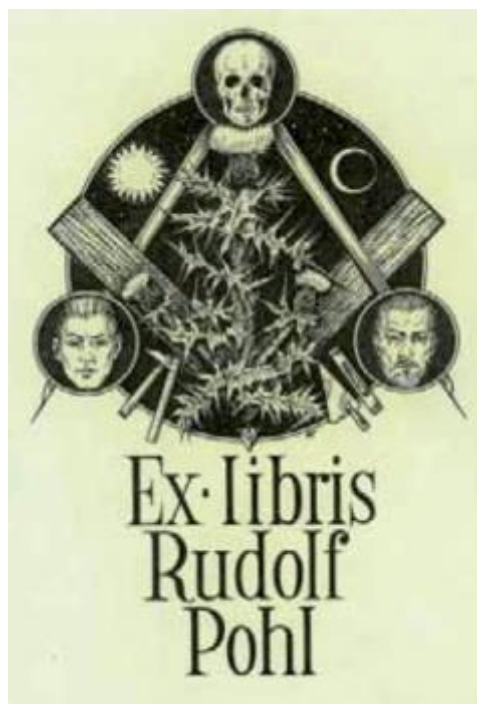
Aujourd'hui, un système d'échange international existe. Propriétaires et collectionneurs se rencontrent lors de journées d'échange d'ex-libris et peuvent rapidement constituer une collection importante, à condition de n'avoir qu'un seul ex-libris à proposer. Cet échange est organisé par la Société allemande des ex-libris.

Musée du district de Vienne-Meidling

Sélection d'œuvres de l'exposition « Graphisme maçonnique en miniature », présentée du 13 septembre au 22 novembre 2017 : ex-libris réalisés par des francs-maçons, des artistes maçonniques et ornés de motifs maçonniques.

Informacje ogólne – ekslibrisy masońskie

Wysokiej jakości znak właściciela, często spotykany w bibliotekach całych łoży, nigdy nie został przywrócony po destrukcyjnym ataku nazistów. Setki tysięcy bezcennych drobnych druków z symboliką masońską również uległo zniszczeniu podczas palenia książek. Dlatego

[Rudolf Pohl](#) (1920–2009), Beamter im österreichischen Außenministerium. Logen in Wien: „Humanitas“, „Quatuor Coronati“, „Concordia“, „Universitas“, „Universum“, „Helios“, „Mozart“ (1982–2008). Großbibliothekar der Großloge von Österreich. Offset, 102 x 151 mm.

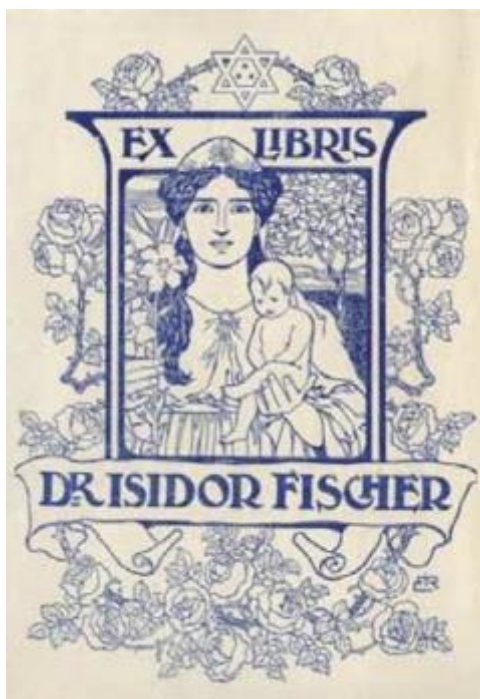
Rudolf Pohl (1920–2009), official in the Austrian Foreign Ministry. Lodges in Vienna: “Humanitas”, “Quatuor Coronati”, “Concordia”, “Universitas”, “Universum”, “Helios”, “Mozart” (1982–2008). Grand Librarian of the Grand Lodge of Austria. Offset, 102 x 151 mm.

ta gałąź kolekcjonerstwa jest uważana za jedną z najbardziej kruchych ze wszystkich tematów ekslibrisów.

Często te skarby były niszczone przez samych właścicieli, ponieważ bezsprzecznie ujawniały ich skłonności i upodobania literackie. W ten sposób powiązanie z lożą, a nawet przynależność do niej, która w innym przypadku mogłaby pozostać ukryta, może stać się obciążającym dowodem, mogącym zadecydować o życiu lub śmierci.

Kolekcjoner Jens Rusch zebrał niektóre z tych najcenniejszych rarytasów spośród zachowanych ekslibrisów i zebrał je w małym albumie tutaj: zobacz Galerię ekslibrisów. Z przyjemnością dodamy kolejne ekslibrisy z Państwa kolekcji, jeśli prześlą nam Państwo zdjęcie z opisem zawartości książki i zgodą na jej reprodukcję.

Następnie zaprezentujemy wybór ekslibrisów z wystawy w Wiedniu, a na koniec, w trzeciej części, ekslibrisy z Biblioteki Harvard College.

Ein Exlibris des Künstlers Emil Ranzenhofer (1864–1930). 1902 aufgenommen in die Grenzloge „Humanitas“. Exlibris für Dr. Isidor Fischer. Klischee, 95 x 132 mm.

A bookplate by the artist Emil Ranzenhofer (1864–1930). Admitted to the border lodge "Humanitas" in 1902. Bookplate for Dr. Isidor Fischer. Cliché, 95 x 132 mm.

Eklibrisy to żetony właścicieli książek.

Te niewielkie wzory graficzne są często bardzo atrakcyjne i stanowią dużą wartość dla kolekcjonerów. Szczególnie kolekcje masońskie są dość rzadkie.

Uważa się, że pochodzenie eklibrisów sięga średniowiecznych skryptoriów klasztornych. Mnisi umieszczali na eklibrisach ekskomuniki i surowe klątwy w przypadku niezwrócenia wypożyczonej książki. Cenne inkunabuły i unikatowe przedmioty często trafiały do arystokratycznych bibliotek, ale nie z powrotem do skryptoriów.

Obecnie istnieje globalnie zorganizowana wymiana eklibrisów. Właściciele i kolekcjonerzy spotykają się podczas dni wymiany eklibrisów i mogą szybko zgromadzić pokaźną kolekcję, pod warunkiem, że mają do zaoferowania choć jeden eklibris. Organizacją zajmuje się Niemieckie Towarzystwo Eklibrisów.

Muzeum Okręgowe Wiedeń-Meidling

Wybór z wystawy „Grafika masońska w miniaturze” od 13 września do 22 listopada 2017 r.: eklibrisy autorstwa masonów, artystów masońskich i z motywami masońskimi.

Anton Weiss (Weiß) (1875–1940). Tod nach einem Schlaganfall, ausgelöst durch gewaltsame Delogierung durch die National- sozialisten. 1. Stimmführer der Violinen im Orchester der Wiener Philharmoniker. Hofmusiker, Geschäftsführer der Wiener Philharmoniker. Loge „Treue“. Künstler: Karl Sterrer (1885–1972). Lithographie, 178 x 229 mm.

Anton Weiss (Weiß) (1875–1940). Death following a stroke triggered by forced eviction by the National Socialists. First violinist in the Vienna Philharmonic Orchestra. Court musician, managing director of the Vienna Philharmonic. Lodge "Loyalty". Artist: Karl Sterrer (1885–1972). Lithograph, 178 x 229 mm.

Informazioni generali – ekslibrisy masońskie

Wysokiej jakości znak właściciela, często spotykany w bibliotekach całych loży, nigdy nie został przywrócony po destrukcyjnym ataku nazistów. Setki tysięcy bezcennych drobnych druków z symboliką masońską również uległo zniszczeniu podczas palenia książek. Dlatego ta gałąź kolekcjonerstwa è uważana za jedną z najbardziej kruchych ze wszystkich tematów ekslibrisów.

Często te skarby były niszczone przez samych właścicieli, ponieważ bezsprzecznie ujawniały me skłonności e upodobania litrackie. W ten sposób powiązanie z lożą, a nawet przynależność do niej, która w innym przypadku mogłaby pozostać ukryta, może stać się obciążającym dowodem, mogącym zdecydować o życiu lub śmierci.

Kolekcjoner Jens Rusch zebra niektóre z tych najcenniejszych rarytasów spośród zachowanych ekslibrisów i zebrał je w małym albumie tutaj: zobacz Galerię ekslibrisów. In questo modo potrai leggere tutti i libri del Państwa kolekcji, otterrai il Państwo zdjęcie z opisem zawartości książki e zgodą na jej reprodukcję.

Dr. med. Bernhard Beyer, Nürnberg 1911. Künstler: J. A. Luckmeyer. Links die St. Egidien-Kirche in Nürnberg. Klischee, 99 x 140 mm.

Dr. med. Bernhard Beyer, Nuremberg 1911. Artist: J. A. Luckmeyer. On the left, St. Egidien Church in Nuremberg. Cliché, 99 x 140 mm.

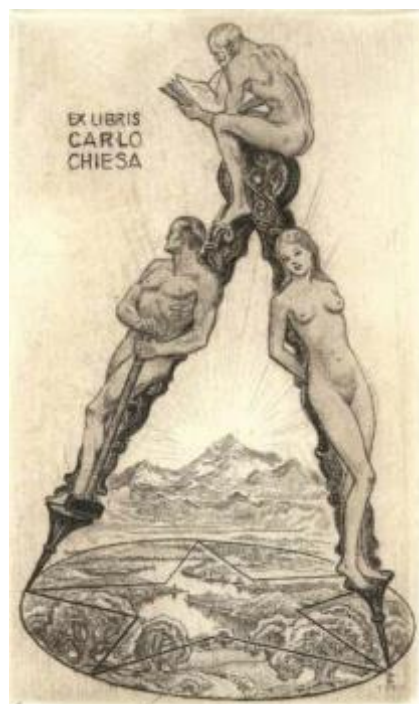
Następnie zaprezentujemy wybór ekslibrisów z wystawy w Wiedniu, a na koniec, w trzeciej części, ekslibrisy z wystawy w Wiedniu.

Ekslibrisy to żetony właścicieli książek.

L'immagine grafica mai vista prima è un chiaro esempio del colore dell'immagine. Szczególnie kolekcje masonskie są dość rzadkie.

Uważa się, że pochodzenie ekslibrisów sięga średniowiecznych cryptoriów klasztornych. Mnisi umieszczali na ekslibrisach ekskomuniki i surowe klątwy w przypadku niezwrócenia wypożyczonej książki. Questo inkunabuły i unique przedmioty często trafić do arystocratic bibliotek, but never z powrotem do skryptoriów.

Obecnie non è mai globalnie zorganizowana wymiana ekslibrisów. Właściciele in kolekcyonerzy spotykają się podczas dni wymiany ekslibrisów i mogą szybko zgromadzić pokaźną kolekcję, pod warunkiem, że mają do zaoferowania choć ogni ekslibris. Organizacją zajmuje się Niemieckie Towarzystwo Ekslibrisów.

Exlibris des Freimaurers und Exlibris-Sammlers Carlo Chiesa. Künstler: Karl Blossfeldt (1892–1975) Radierung, 152 x 195 mm

Bookplate of the Freemason and bookplate collector Carlo Chiesa. Artist: Karl Blossfeldt (1892–1975) Etching, 152 x 195 mm

Muzeum Okręgowe Wieden-Meidling

Wybór z wystawy “Grafika masońska w miniaturze” od 13 września do 22 listopada 2017 r.: ekslibrisy autorstwa masonów, artystów masonów and z motywami masonóskimi.

Informazioni generali – Ex libris massonici

Il marchio di proprietà, di alta qualità e spesso presente nelle biblioteche delle logge, non fu mai ripristinato dopo il devastante attacco nazista. Centinaia di migliaia di preziosissimi libri a caratteri piccoli con simboli massonici furono distrutti durante i roghi di libri. Pertanto, questo ramo del collezionismo di ex libris è considerato uno dei più fragili in assoluto.

Spesso, questi tesori venivano distrutti dagli stessi proprietari, poiché rivelavano inequivocabilmente le loro inclinazioni e preferenze letterarie. Di conseguenza, l'affiliazione a una loggia, o persino l'appartenenza ad essa, che altrimenti sarebbe rimasta segreta, può diventare una prova incriminante che potrebbe fare la differenza tra la vita e la morte.

Il collezionista Jens Rusch ha raccolto alcune di queste rarità di grande valore tra gli ex libris sopravvissuti e le ha riunite in un piccolo album che potete trovare qui: vedi la Galleria degli

*Exlibris von Klaus Thoms, gestaltet von Kay Voigtmann von der Loge „Heinrich zur Treue“
in Gera. Tiefdruck, 100 x 179 mm.*

*Bookplate of Klaus Thoms, designed by Kay Voigtmann of the lodge "Heinrich zur Treue"
in Gera. Intaglio print, 100 x 179 mm.*

Ex Libris. Saremo lieti di aggiungere altri ex libris della vostra collezione se ci invierete una foto con una descrizione del contenuto del libro e l'autorizzazione alla riproduzione.

Successivamente, presenteremo una selezione di ex libris provenienti dalla mostra di Vienna e, infine, nella terza parte, ex libris della Biblioteca dell'Harvard College.

Gli ex libris sono simboli dei possessori di libri.

Questi piccoli disegni grafici sono spesso molto attraenti e preziosi per i collezionisti. Le collezioni massoniche sono particolarmente rare.

Si ritiene che gli ex libris abbiano origine negli scriptoria monastici medievali. I monaci incidevano scomuniche e gravi maledizioni sugli ex libris se un libro preso in prestito non veniva restituito. Incunaboli di valore e oggetti unici spesso giungevano nelle biblioteche aristocratiche, ma non tornavano mai agli scriptoria.

Oggi esiste uno scambio di ex libris organizzato a livello mondiale. Proprietari e collezionisti si incontrano durante le giornate dedicate allo scambio di ex libris e possono rapidamente accumulare una collezione considerevole, a patto di avere almeno un ex libris da offrire. L'evento è organizzato dalla Società Tedesca degli Ex Libris.

Museo Regionale di Vienna-Meidling

Selezione dalla mostra "Grafica massonica in miniatura", dal 13 settembre al 22 novembre 2017: ex libris di massoni, artisti massonici e con motivi massonici.

Informazioni generali – Ex libris massonici

Il marchio di proprietà, di alta qualità e spesso presente nelle biblioteche delle logge, non fu mai ripristinato dopo il devastante attacco nazista. Centinaia di migliaia di preziose stampe in miniatura con simboli massonici furono distrutte nei roghi dei libri. Pertanto, questo ramo del collezionismo di ex libris è considerato uno dei più fragili in assoluto. Spesso, questi tesori venivano distrutti dagli stessi proprietari, poiché rivelavano inequivocabilmente le loro inclinazioni e i loro gusti letterari. In questo modo, un legame con una loggia, o persino l'appartenenza ad essa, che altrimenti sarebbe rimasta nascosta, poteva diventare una prova incriminante che poteva fare la differenza tra la vita e la morte.

Il collezionista Jens Rusch ha raccolto alcune di queste rarità di grande valore tra gli ex libris sopravvissuti e le ha riunite in un piccolo album che potete trovare qui: consultate la Galleria degli Ex Libris. In questo caso, possiamo elencare tutti i libri della vostra collezione, includendo una foto con una descrizione del contenuto del libro e l'autorizzazione alla riproduzione.

Di seguito, presenteremo una selezione di ex libris dalla mostra di Vienna e, infine, nella terza parte, altri ex libris provenienti dalla mostra di Vienna.

Gli ex libris sono simboli dei possessori di libri.

La grafica immaginaria ha una visione primordiale e un chiaro esplicito del colore dell'immagine. Le collezioni massoniche, in particolare, sono piuttosto rare.

Si ritiene che l'origine degli ex libris risalga ai criptoria monastici medievali. I monaci apponevano scomuniche e gravi maledizioni sugli ex libris se un libro preso in prestito non veniva restituito. Incunaboli e pezzi unici giungevano spesso nelle biblioteche aristocratiche, ma mai tornavano agli scriptoria.

Attualmente esiste uno scambio di ex libris organizzato a livello mondiale. I proprietari e i collezionisti si incontrano durante le giornate dedicate allo scambio e possono rapidamente accumulare una collezione considerevole, a patto di avere almeno un ex libris da offrire. L'organizzazione è gestita dalla Società Tedesca degli Ex Libris.

Museo Distrettuale di Wieden-Meidling

Selezione dalla mostra "Grafica Massonica in Miniatura", dal 13 settembre al 22 novembre 2017: ex libris di massoni, artisti massonici e motivi massonici.

Ein Exlibris des weltberühmten Wiener Psychoanalytikers Alfred Adler (1870–1937), der in Abgrenzung zu Sigmund Freud die Individualpsychologie entwickelte. Er war vor dem Ersten Weltkrieg Mitglied der (Grenz-)Loge Pionier. Sein Exlibris ist eine 125 mal 172 Millimeter große Radierung, gestaltet vom Künstler Jakob Bayer.

A bookplate of the world-famous Viennese psychoanalyst Alfred Adler (1870–1937), who developed individual psychology in contrast to Sigmund Freud. Before the First World War, he was a member of the (border) lodge Pionier. His bookplate is an etching measuring 125 by 172 millimeters, designed by the artist Jakob Bayer.

Ex-libris du célèbre psychanalyste viennois Alfred Adler (1870-1937), qui développa la psychologie individuelle en opposition à Sigmund Freud. Avant la Première Guerre mondiale, il était membre de la loge frontalière des Pionniers. Son ex-libris est une gravure de 125 x 172 millimètres, réalisée par l'artiste Jakob Bayer.

JENS RUSCH

Dieser Artikel soll, den in Exlibris Kreisen bekannten und beliebten Künstler Jens Rusch, in einer anderen Beziehung zeigen, - als einen Vertreter der Kunst innerhalb der Freimaurerei. In einem späteren FISAE Newsletter soll der Exlibriskünstler Jens Rusch vorgestellt werden. Hier nur so viel zu seinem Lebenslauf.

Geboren 1950. Handwerkliche Berufsausbildung, seit 1972 als freischaffender Künstler tätig. Von 1979 bis 1982 studierte er als Meisterschüler bei dem Maler und Graphiker Eberhard Schlotter in Altea in Spanien vorwiegend Radiertechniken. Außer in seinem Atelier in Brunsbüttel in Nord-deutschland arbeitet Rusch auch häufig in Spanien. Dort unterhielt er bis 1998 ein zweites Atelier in der an der Costa Blanca gelegenen, ostspanischen Provinz Alicante im Bergdorf Callosa de Ensarriá, wo er auch jetzt noch zeitweise tätig ist.

Anfang der 2000er Jahre überstand Rusch eine Krebs-Erkrankung, was seine weitere künstlerische Entwicklung prägte. So organisierte er unter anderem ab 2004 die „Wattolümpiade“ als Benefizveranstaltung für die Schleswig-Holsteinische Krebsgesellschaft.

Rusch illustrierte unter anderem Theodor Storms *Schimmelreiter*, Goethes *Faust*, Arno Schmidts *Schule der Atheisten* und die *Carmina Burana*. Seine *Schimmelreiter*-Illustrationen wurden von sechs Schulbuchverlagen übernommen; sie erschienen darüber hinaus in einer englischen Schulbuchausgabe sowie in einer koreanischen Lizenzausgabe.

Seit 1982 in der Galerie "Dels Artistes" in Altea / Spanien bis 2025 zahlreiche Ausstellungen im In- und Ausland. Jens Rusch wurde neben anderen Ehrungen 2021 auch das Bundesverdienstkreuz am Bande durch Bundespräsident Walter Steinmeier verliehen.

*Hiram entschleiert: Entschlüsselte Symbolik
in der Kunst der Freimaurer
Die Autoren: der Maler und der Bildhauer
die unterschiedlicher nicht sein könnten*

*Court of honour
"Vanitas vanitatum"
Handsignierter Kunstdruck auf
starkem Papier im Format DIN A2*

This article aims to present the artist Jens Rusch, well-known and popular in bookplate circles, in a different context than as a representative of art within Freemasonry. A later FISAE newsletter will feature a more detailed introduction to the bookplate artist Jens Rusch. Here, we will only provide a brief overview of his biography.

Born in 1950, he completed a vocational training in a craft and has worked as a freelance artist since 1972. From 1979 to 1982, he studied as a master student under the painter and graphic artist Eberhard Schlotter in Altea, Spain, focusing primarily on etching techniques. Besides his studio in Brunsbüttel, northern Germany, Rusch also frequently works in Spain. Until 1998, he maintained a second studio in the mountain village of Callosa de Ensarriá in the eastern Spanish province of Alicante, located on the Costa Blanca, where he still works occasionally.

In the early 2000s, Rusch survived cancer, an experience that significantly influenced his subsequent artistic development. From 2004 onwards, he organized the "Mudflat Olympics" as a benefit event for the Schleswig-Holstein Cancer Society.

Rusch illustrated, among other works, Theodor Storm's "The Rider on the White Horse," Goethe's "Faust," Arno Schmidt's "The School of Atheists," and Carmina Burana. His illustra-

"Gaben der Liebe"

*Handsignierter Kunstdruck auf
starkem Papier im Format DIN A2*

„Geometrie“

*Handsignierter Kunstdruck auf
starkem Papier im Format DIN A2*

tions for "The Rider on the White Horse" were adopted by six textbook publishers; they also appeared in an English textbook edition and a Korean licensed edition.

From 1982 to 2025, his work was exhibited at the "Dels Artistes" gallery in Altea, Spain, and he participated in numerous exhibitions both in Germany and abroad. In 2021, Jens Rusch was awarded the Federal Cross of Merit by Federal President Walter Steinmeier, among other honors.

Cet article vise à présenter l'artiste Jens Rusch, figure reconnue et appréciée du monde des ex-libris, dans un contexte différent de celui de représentant de l'art au sein de la franc-maçonnerie. Un prochain numéro du bulletin de la FISAE proposera une présentation plus détaillée de cet artiste. Nous nous contenterons ici d'un bref aperçu de sa biographie.

Né en 1950, il a suivi une formation professionnelle dans un métier manuel et travaille comme artiste indépendant depuis 1972. De 1979 à 1982, il a étudié en tant qu'élève de maître auprès du peintre et graveur Eberhard Schlotter à Altea, en Espagne, se spécialisant principalement dans les techniques de gravure. Outre son atelier de Brunsbüttel, dans le nord de l'Allemagne, Rusch travaille également fréquemment en Espagne. Jusqu'en 1998, il possédait un second atelier dans le village de montagne de Callosa de Ensarriá, dans la province d'Alicante, sur la Costa Blanca, où il travaille encore occasionnellement.

Au début des années 2000, Rusch a vaincu un cancer, une épreuve qui a profondément marqué son parcours artistique. À partir de 2004, il a organisé les « Jeux olympiques des vasières » au profit de la Société de lutte contre le cancer du Schleswig-Holstein.

Rusch a illustré, entre autres, « Le Cavalier sur le cheval blanc » de Theodor Storm, « Faust » de Goethe, « L'École des athées » d'Arno Schmidt et Carmina Burana. Ses illustra-

"Hirams tears"

Handsignierter Kunstdruck auf starkem Papier im Format DIN A2

"Magic carpet"

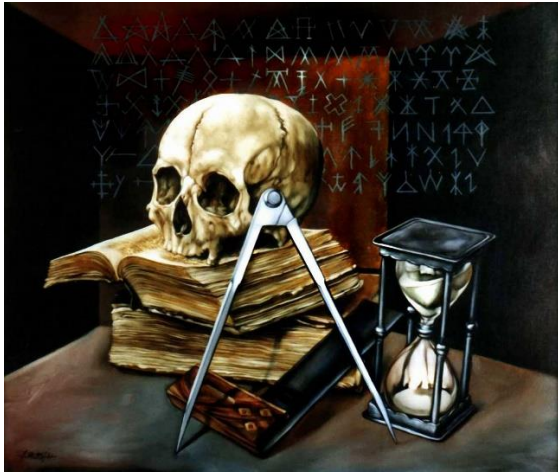
Kunstdruck auf starkem Papier im Format DIN A2

tions pour « Le Cavalier sur le cheval blanc » ont été utilisées par six éditeurs de manuels scolaires ; elles figurent également dans une édition anglaise et une édition coréenne sous licence.

De 1982 à 2025, son œuvre a été exposée à la galerie « Dels Artistes » d'Altea, en Espagne, et il a participé à de nombreuses expositions en Allemagne et à l'étranger. En 2021, Jens Rusch a été décoré de la Croix fédérale du Mérite par le président fédéral Walter Steinmeier, parmi d'autres distinctions.

Questo articolo si propone di presentare l'artista Jens Rusch, noto e apprezzato nel mondo degli ex libris, in un contesto diverso da quello di rappresentante dell'arte massonica. Un successivo numero della newsletter FISAE conterrà un'introduzione più dettagliata all'artista Jens Rusch. Qui, ci limiteremo a fornire una breve panoramica della sua biografia.

Nato nel 1950, ha completato una formazione professionale artigianale e lavora come artista freelance dal 1972. Dal 1979 al 1982, ha studiato come allievo del pittore e grafico Eberhard Schlotter ad Altea, in Spagna, concentrandosi principalmente sulle tecniche di incisione. Oltre al suo studio a Brunsbüttel, nel nord della Germania, Rusch lavora frequentemente anche in Spagna. Fino al 1998, ha avuto un secondo studio nel villaggio montano di Callosa de Ensarriá, nella provincia di Alicante, sulla Costa Blanca, dove lavora ancora occasionalmente.

"Memento mori"

*Handsignierter Kunstdruck auf starkem
Papier im Format DIN A2*

"Minerva"

*Handsignierter Kunstdruck auf starkem
Papier im Format DIN A2*

Nei primi anni 2000, Rusch sopravvisse a un cancro, un'esperienza che influenzò profondamente il suo successivo sviluppo artistico. Dal 2004 in poi, organizzò le "Olimpiadi di Mudflat" come evento benefico per la Società per la lotta contro il cancro dello Schleswig-Holstein.

Rusch illustrò, tra le altre opere, "Il cavaliere sul cavallo bianco" di Theodor Storm, il "Faust" di Goethe, "La scuola degli atei" di Arno Schmidt e i Carmina Burana. Le sue illustrazioni per "Il cavaliere sul cavallo bianco" furono adottate da sei case editrici di libri di testo; apparvero anche in un'edizione inglese e in un'edizione coreana su licenza.

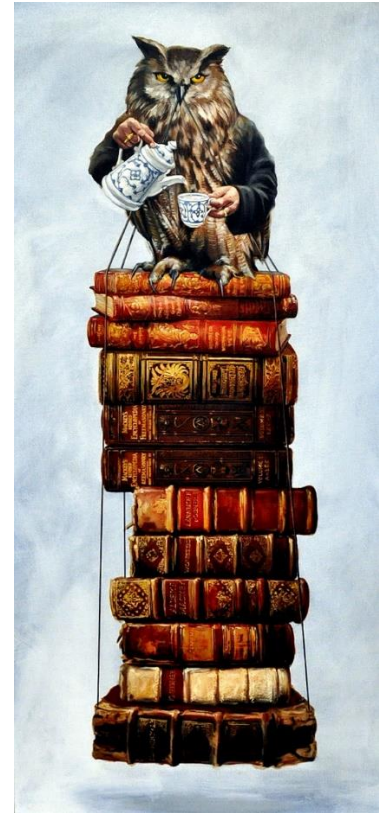
Dal 1982 al 2025, le sue opere furono esposte alla galleria "Dels Artistes" di Altea, in Spagna, e partecipò a numerose mostre sia in Germania che all'estero. Nel 2021, Jens Rusch fu insignito della Croce al Merito Federale dal Presidente federale Walter Steinmeier, tra gli altri riconoscimenti.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie artysty Jensa Ruscha, znanego i popularnego w kręgach ekslibrisowych, w innym kontekście niż jako przedstawiciela sztuki wolnomularskiej. W późniejszym biuletynie FISAE pojawi się bardziej szczegółowe wprowadzenie do twórczości artysty ekslibrisowego Jensa Ruscha. Tutaj przedstawimy jedynie krótki zarys jego biografii.

Urodzony w 1950 roku, ukończył rzemieślnicze szkolenie zawodowe i od 1972 roku pracuje jako artysta freelancer. W latach 1979–1982 studiował jako magistrant u malarza i grafika Eberharda Schlottera w Altei w Hiszpanii, koncentrując się głównie na technikach akwaforty. Oprócz swojej pracowni w Brunsbüttel w północnych Niemczech, Rusch często pracuje również w Hiszpanii. Do 1998 roku prowadził drugą pracownię w górskiej miejscowości Callosa de Ensarriá we wschodniej prowincji Alicante w Hiszpanii, na Costa Blanca, gdzie nadal okazjonalnie pracuje.

"Rosslyn Chapel"
Handsignierter Kunstdruck auf starkem
Papier im Format DIN A2

"Strikte Observanz"
Handsignierter Kunstdruck
auf starkem Papier
im Format DIN A2

Na początku XXI wieku Rusch pokonał chorobę nowotworową, co znacząco wpłynęło na jego późniejszy rozwój artystyczny. Od 2004 roku organizował „Olimpiadę Błotną” jako wydarzenie charytatywne na rzecz Schleswig-Holstein Cancer Society.

Rusch zilustrował między innymi „Jeźdźca na białym koniu” Theodora Storma, „Fausta” Goethego, „Szkołę ateistów” Arno Schmidta oraz „Carmina Burana”. Jego ilustracje do „Jeźdźca na białym koniu” zostały zaadaptowane przez sześciu wydawców podręczników; ukazały się również w anglojęzycznym wydaniu podręcznikowym oraz koreańskim wydaniu licencjonowanym.

W latach 1982–2025 jego prace były wystawiane w galerii „Dels Artistes” w Altei w Hiszpanii i brał udział w licznych wystawach w Niemczech i za granicą. W 2021 roku Jens Rusch został odznaczony przez prezydenta Niemiec Waltera Steinmeiera Federalnym Krzyżem Zasługi, między innymi.

本稿では、蔵書票制作者の間で広く知られ、人気も高いイェンス・ルシュを、フリーメイソンにおける芸術の代表者としてではなく、別の視点から紹介することを目的としています。FISAEのニュースレターでは、ルシュの蔵書票制作者としての詳細な紹介記事を掲載予定です。ここでは、彼の略歴を簡潔に紹介します。

"Tapis"

*Handsignierter Kunstdruck auf
starkem Papier im Format DIN A2*

"Vanitas vanitatum"

*Handsignierter Kunstdruck auf
starkem Papier im Format DIN A2*

1950年生まれのルシュは、工芸の職業訓練を修了後、1972年からフリーランスのアーティストとして活動しています。1979年から1982年にかけては、スペインのアルテアで画家・版画家のエーベルハルト・シュロッターに師事し、主にエッチング技法を研究しました。ルシュは、ドイツ北部ブルンスビュッテルにアトリエを構える傍ら、スペインでも頻繁に制作活動を行っています。1998年までは、スペイン東部アリカンテ県のコスタ・ブランカ地方にある山村カジョサ・デ・エンサリアに第二のアトリエを構え、現在も時折そこで制作活動を行っています。

2000年代初頭、ルシュは癌を克服し、その経験はその後の彼の芸術活動に大きな影響を与えました。2004年以降、彼はシュレースヴィヒ=ホルシュタイン州癌協会へのチャリティイベントとして「干潟オリンピック」を主催しました。

ルシュは、テオドール・シュトルムの『白馬の騎士』、ゲーテの『ファウスト』、アルノ・シュミットの『無神論者の学校』、そしてカルミナ・ブラーナなど、数々の作品の挿絵を手がけました。『白馬の騎士』の挿絵は6社の教科書出版社に採用され、英語版と韓国語版の教科書にも掲載されました。

1982年から2025年まで、彼の作品はスペインのアルテアにある「デルス・アルティステス」ギャラリーで展示され、ドイツ国内外の数多くの展覧会にも参加しました。2021年、イェンス・ルシュは、ヴァルター・シュタインマイヤー連邦大統領より連邦功労十字章を授与されるなど、数々の栄誉に輝きました。

Online-Shop - Freemasonry-Art
jensrusch@gmx.de

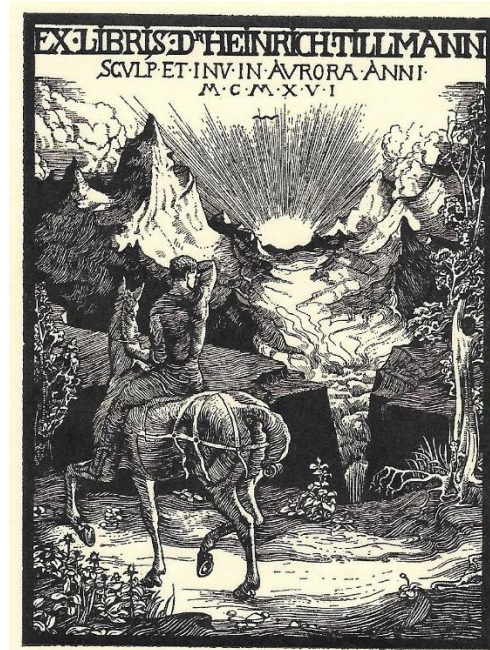
Hans Wildermann

Hans Wilhelm Wildermann (* 21. Februar 1884 in Kalk; † 1. November 1954 in Köln) war ein deutscher Bühnenbildner, Maler und Bildhauer. Er besuchte zunächst Schulen in Recklinghausen und Köln und studierte dann in Düsseldorf, Berlin und München.

Ab 1907 lebte Wildermann wieder in seiner Heimatstadt, wo er an der Ausstattung der Kölner Bühnen sowie als Bildhauer arbeitete. Wildermann wirkte dann 1911 an den Opernfestspielen mit und nahm im Jahr darauf an der Kölner Sonderbund-Ausstellung teil, wo er für den Vorplatz der Ausstellungshalle am Aachener Tor die Figurengruppe „Jüngling mit Pony“ sowie „Mädchen mit Reh“ schuf. 1912 entstand der Mülheimer Schifffahrtsbrunnen.

1912 holte ihn Johannes Maurach als Gastbühnenbildner ans Stadttheater Essen. Ein Jahr später, 1913, ging er nach München, wo er auf Paul Klee traf. 1926 wechselte Hans Wildermann nach Breslau, wo er eine Professur für Theatermalerei an der Staatlichen Akademie für Kunst und Kunstgewerbe erhielt. Ab 1936 war er Leiter des Ausstattungswesens am Breslauer Opernhaus.

Die Nationalsozialisten beschlagnahmten 1937 sein Triptychon „Transfiguration“ und erklärten es zur entarteten Kunst.

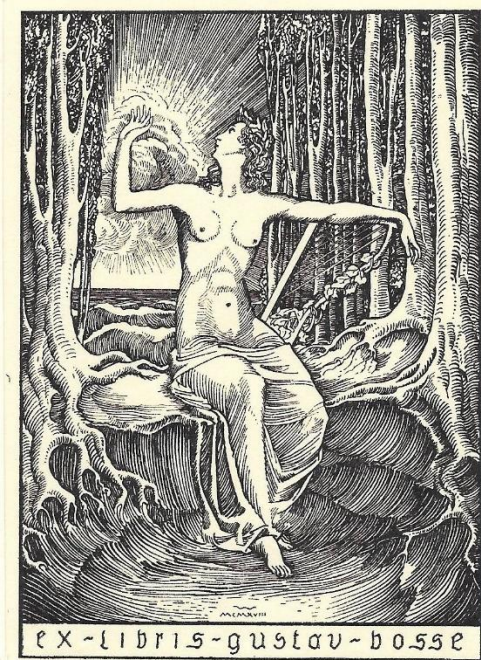
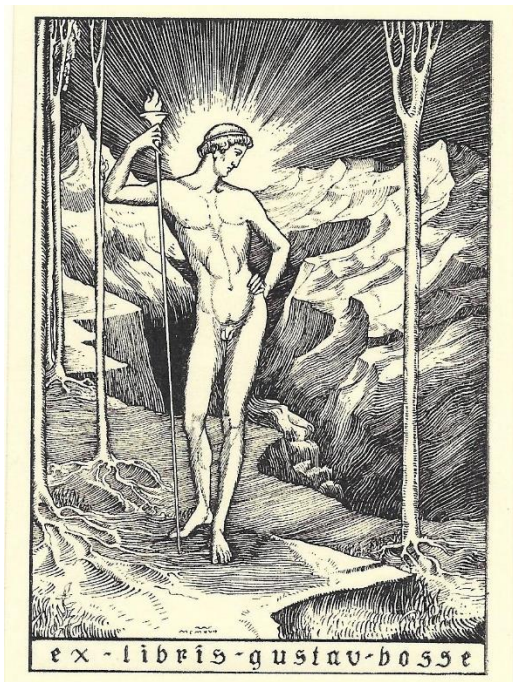
Schon in den 1920er Jahren verband Wildermann eine tiefe Freundschaft zu dem nationalistischen und seit 1933 nationalsozialistischen Regensburger Musikbuchverleger Gustav Bosse. Dieser widmete ihm eine eigene Verlagslinie, *Hans-Wildermann-Werke*. Noch 1942 illustrierte er das Buch *Italienische Dichtung von Dante bis Mussolini – Eine Anthologie* (Gauverlag-NS-Schlesien). Durch diese Freundschaft kam er in nähere Beziehung zum Nationalsozialismus.

Trotz verdienen seine Exlibris, nicht in Vergessenheit zu geraten und darum wird eine Auswahl hier gezeigt, begleitet mit einem Text von Dr. Henry Tauber aus dem Jahrbuch 1995 der DEG über den Deutschen Exlibris-Verein 1891 bis 1943.

„Als Schöpfer von Bücherzeichen wiederum fruchtbarer war der in Köln geborene Bühnenbildner, Bildhauer, Maler und Graphiker Hans Wildermann (1884-1954), der zwischen 1900 und 1923 an die 90 überwiegend mit der Feder gezeichnete Exlibris schuf. Inspiriert durch tiefe Musikliebe und Religiosität sowie geistiges Grübelertum präsentierte Wildermann in seinem Frühwerk bildmäßige, überreich mit gedanklichen und ornamentalen Details ausgestattete, romantisierende Blätter, denen solche folgten, die in Anlage und Form strenger und herber komponiert waren; nach einer Begegnung mit Rudolf Steiner gewann anthroposophisches Gedankengut immer größeren Einfluß auf den Künstler, in seinen Exlibris näherte er sich dem Spätexpressionismus an und suchte zunehmend, mit sparsamsten Mitteln, einen größtmöglichen Grad an Vergeistigung und Verinnerlichung zu erreichen. Nach 1923 nahm Wildermann kaum noch Exlibrisaufträge an, die Gesamtzahl seiner Blätter blieb wahrscheinlich unter hundert.“

Hans Wilhelm Wildermann (born February 21, 1884, in Kalk; died November 1, 1954, in Cologne) was a German stage designer, painter, and sculptor. He initially attended schools in Recklinghausen and Cologne and then studied in Düsseldorf, Berlin, and Munich.

From 1907, Wildermann lived again in his hometown, where he worked on the sets for Cologne's theaters and as a sculptor. In 1911, Wildermann participated in the Cologne Opera Festival and the following year took part in the Cologne Sonderbund Exhibition, where he created the sculpture group "Young Man with Pony" and "Girl with Deer" for the forecourt

of the exhibition hall at the Aachener Tor. The Mülheim Shipping Fountain was created in 1912.

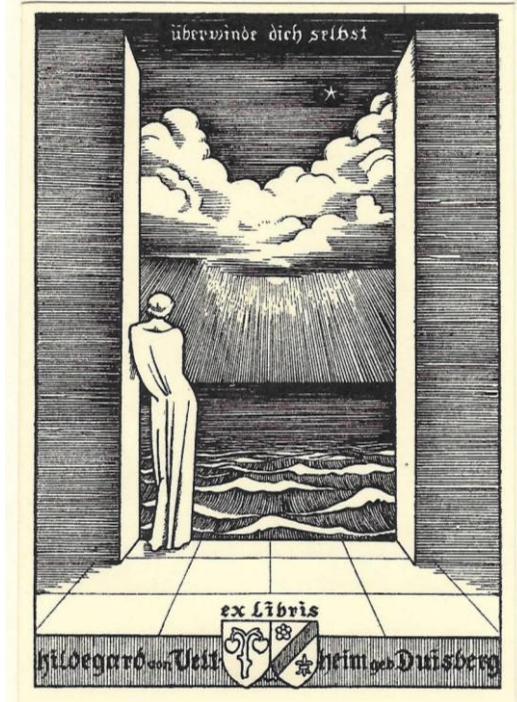
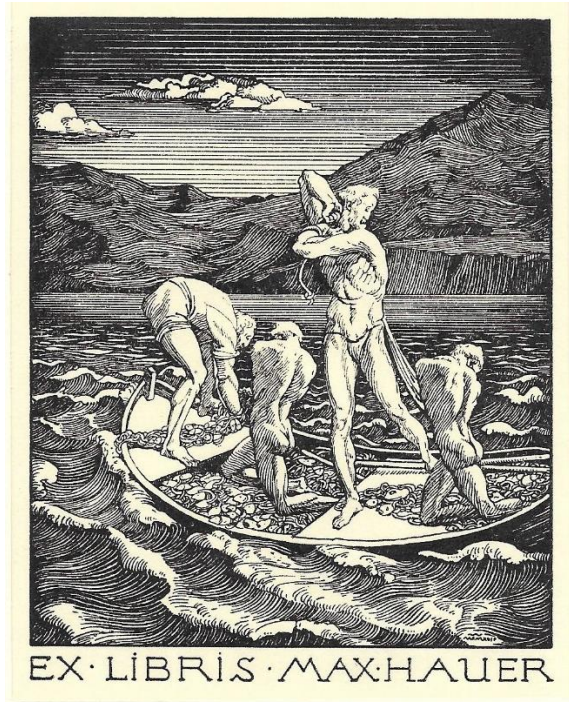
In 1912, Johannes Maurach brought him to the Essen City Theater as a guest stage designer. A year later, in 1913, he went to Munich, where he met Paul Klee. In 1926, Hans Wildermann moved to Breslau, where he received a professorship in theatrical painting at the State Academy of Art and Applied Arts. From 1936, he was head of set design at the Breslau Opera House.

In 1937, the National Socialists confiscated his triptych "Transfiguration" and declared it degenerate art.

As early as the 1920s, Wildermann maintained a close friendship with the nationalist, and from 1933 National Socialist, Regensburg music book publisher Gustav Bosse. Bosse dedicated a separate publishing line to him, Hans Wildermann-Werke. As late as 1942, he illustrated the book *Italian Poetry from Dante to Mussolini – An Anthology* (Gauverlag NS-Schlesien). This friendship brought him into closer contact with National Socialism.

Nevertheless, his bookplates deserve not to be forgotten, and therefore a selection is shown here, accompanied by a text by Dr. Henry Tauber, from the 1995 yearbook of the German Ex Libris Society (DEG), on the German Ex Libris Association from 1891 to 1943.

"The Cologne-born stage designer, sculptor, painter, and graphic artist Hans Wildermann (1884-1949) was even more prolific as a creator of bookplates, producing around 90 ex libris between 1900 and 1923, mostly hand-drawn. Inspired by a deep love of music and religiosity, as well as intellectual contemplation, Wildermann presented in his early work pictorial, romanticized prints richly adorned with conceptual and ornamental details. These were followed by works that were more austere and rigorous in their composition and form. After an encounter with Rudolf Steiner, anthroposophical ideas gained increasing influence on the artist, and in his ex libris he approached late Expressionism." increasingly, with the

most economical means, to achieve the greatest possible degree of spiritualization and internalization. After 1923, Wildermann hardly accepted any more bookplate commissions; the total number of his prints probably remained below one hundred.

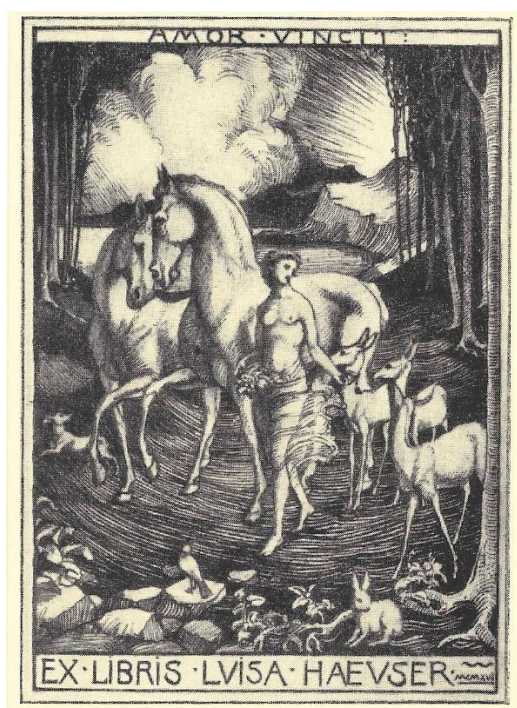
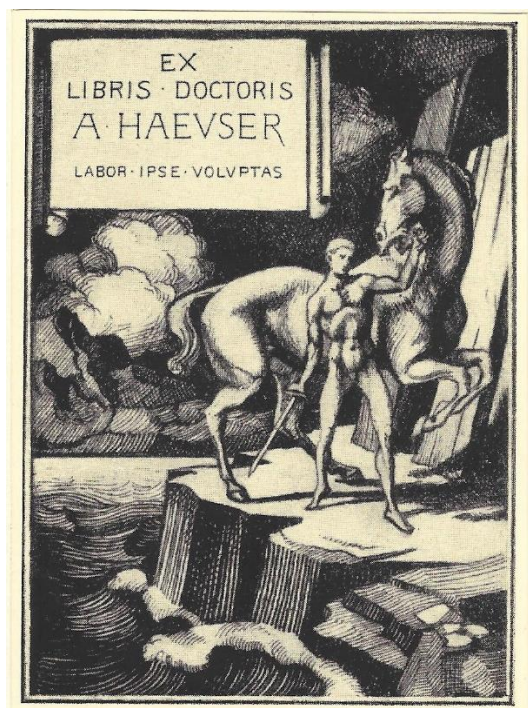
Hans Wilhelm Wildermann (né le 21 février 1884 à Kalk ; décédé le 1er novembre 1954 à Cologne) était un décorateur de théâtre, peintre et sculpteur allemand. Il fit ses premières études à Recklinghausen et à Cologne, puis poursuivit ses études à Düsseldorf, Berlin et Munich.

À partir de 1907, Wildermann retourna vivre dans sa ville natale, où il travailla à la conception de décors pour les théâtres de Cologne et comme sculpteur. En 1911, il participa au Festival d'opéra de Cologne et, l'année suivante, à l'Exposition du Sonderbund de Cologne, où il créa le groupe sculptural « Jeune homme au poney » et « Jeune fille au cerf » pour le parvis du hall d'exposition de la Porte d'Aix-la-Chapelle. La Fontaine de la navigation de Mülheim fut créée en 1912.

La même année, Johannes Maurach l'invita au Théâtre municipal d'Essen en tant que décorateur invité. Un an plus tard, en 1913, il se rendit à Munich, où il rencontra Paul Klee. En 1926, Hans Wildermann s'installe à Breslau, où il obtient une chaire de peinture théâtrale à l'Académie des Beaux-Arts et des Arts appliqués. À partir de 1936, il est chef décorateur à l'Opéra de Breslau.

En 1937, les nazis confisquent son triptyque « Transfiguration » et le déclarent art dégénéré.

Dès les années 1920, Wildermann entretient une amitié étroite avec Gustav Bosse, éditeur de livres musicaux à Ratisbonne, nationaliste et, à partir de 1933, nazi. Bosse crée une collection à son nom : Hans Wildermann-Werke. En 1942, il illustre l'anthologie « Poésie ita-

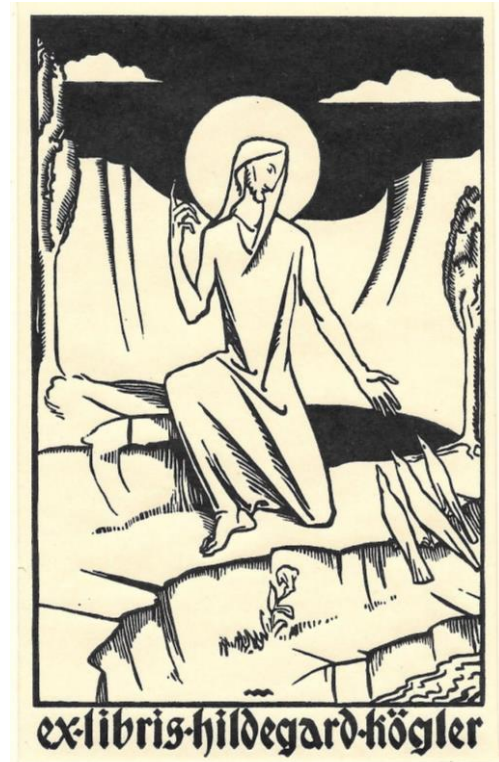
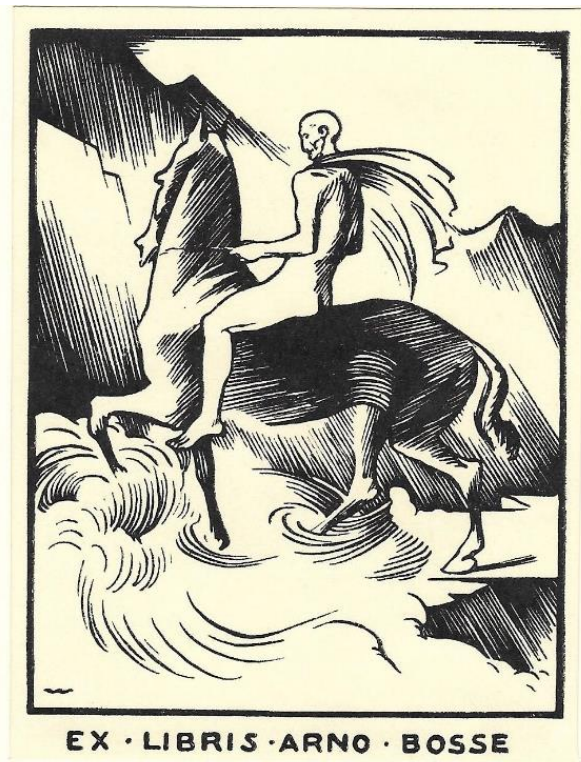
lienne de Dante à Mussolini » (Gauverlag NS-Schlesien). Cette amitié le rapproche du national-socialisme.

Néanmoins, ses ex-libris méritent d'être préservés ; une sélection est donc présentée ici, accompagnée d'un texte du Dr Henry Tauber, extrait de l'annuaire 1995 de la Société allemande des ex-libris (DEG), consacré à l'Association allemande des ex-libris de 1891 à 1943.

« Hans Wildermann (1884-1949), scénographe, sculpteur, peintre et graphiste né à Cologne, fut encore plus prolifique dans la création d'ex-libris, en réalisant environ 90 entre 1900 et 1923, pour la plupart dessinés à la main. Inspiré par un profond amour de la musique et de la religiosité, ainsi que par la contemplation intellectuelle, Wildermann présenta dans ses premières œuvres des estampes picturales et romantiques, richement ornées de détails conceptuels et ornementaux. Celles-ci furent suivies d'œuvres plus austères et rigoureuses dans leur composition et leur forme. Après une rencontre avec Rudolf Steiner, les idées anthroposophiques exercèrent une influence croissante sur l'artiste, et ses ex-libris s'en rapprochaient. » L'expressionnisme. De plus en plus, avec les moyens les plus économiques, il visait à atteindre le plus haut degré possible de spiritualisation et d'intériorisation. Après 1923, Wildermann n'accepta pratiquement plus de commandes d'ex-libris ; le nombre total de ses estampes resta probablement inférieur à une centaine.

Hans Wilhelm Wildermann (nato il 21 febbraio 1884 a Kalk; morto il 1° novembre 1954 a Colonia) è stato uno scenografo, pittore e scultore tedesco. Inizialmente frequentò le scuole di Recklinghausen e Colonia, per poi studiare a Düsseldorf, Berlino e Monaco.

Dal 1907, Wildermann tornò a vivere nella sua città natale, dove lavorò alle scenografie dei teatri di Colonia e come scultore. Nel 1911 partecipò al Festival dell'Opera di Colonia e

l'anno successivo prese parte alla Mostra del Sonderbund di Colonia, dove realizzò il gruppo scultoreo "Giovane con pony" e "Ragazza con cervo" per il piazzale antistante il padiglione espositivo di Aquisgrana. Nel 1912 creò la Fontana della Marina di Mülheim.

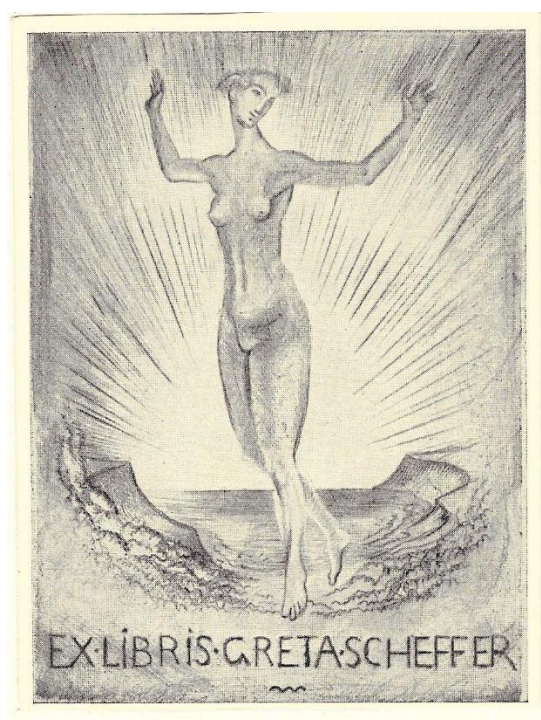
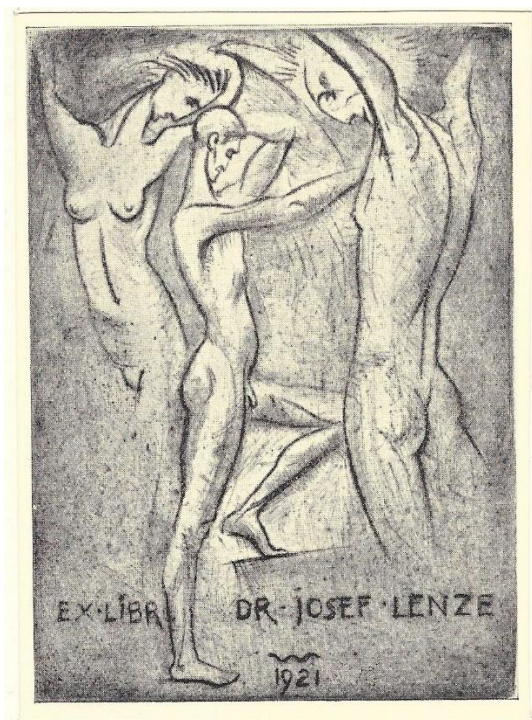
Nel 1912, Johannes Maurach lo portò al Teatro Comunale di Essen come scenografo ospite. Un anno dopo, nel 1913, si trasferì a Monaco, dove conobbe Paul Klee. Nel 1926, Hans Wildermann si trasferì a Breslavia, dove ottenne una cattedra di pittura teatrale presso l'Accademia Statale di Arti e Arti Applicate. Dal 1936, fu responsabile della scenografia del Teatro dell'Opera di Breslavia.

Nel 1937, i nazionalsocialisti confiscarono il suo trittico "Trasfigurazione", dichiarandolo arte degenerata.

Già negli anni '20, Wildermann mantenne una stretta amicizia con Gustav Bosse, editore di libri musicali di Ratisbona, di orientamento nazionalista e, dal 1933, nazionalsocialista. Bosse gli dedicò una collana editoriale a sé stante, Hans Wildermann-Werke. Ancora nel 1942, illustrò il libro "Poesia italiana da Dante a Mussolini - Antologia" (Gauverlag NS-Schlesien). Questa amicizia lo avvicinò ulteriormente al nazionalsocialismo.

Ciononostante, i suoi ex libris meritano di non essere dimenticati, e pertanto ne presentiamo qui una selezione, accompagnata da un testo del Dr. Henry Tauber, tratto dall'annuario del 1995 della Società Tedesca degli Ex Libris (DEG), sull'Associazione Tedesca degli Ex Libris dal 1891 al 1943:

"Lo scenografo, scultore, pittore e grafico Hans Wildermann (1884-1949), nato a Colonia, fu ancora più prolifico come creatore di ex libris, realizzandone circa 90, per lo più disegni a penna e inchiostro, tra il 1900 e il 1923. Ispirato da un profondo amore per la musica e la religiosità, nonché dalla contemplazione intellettuale, le prime opere di Wildermann con-

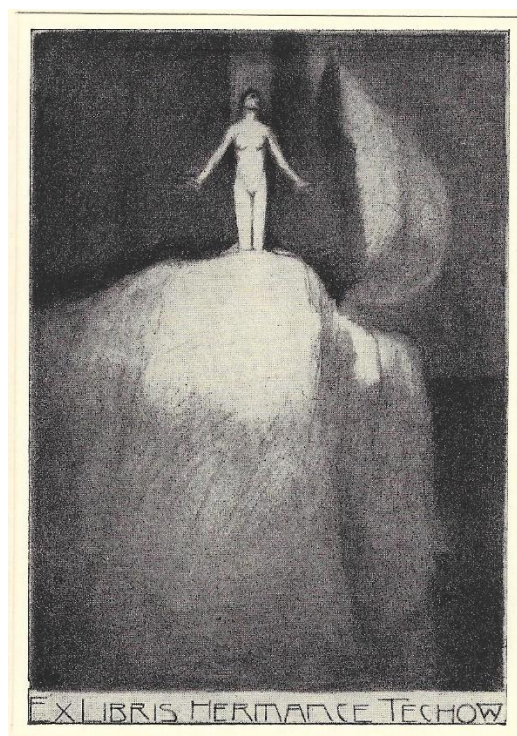
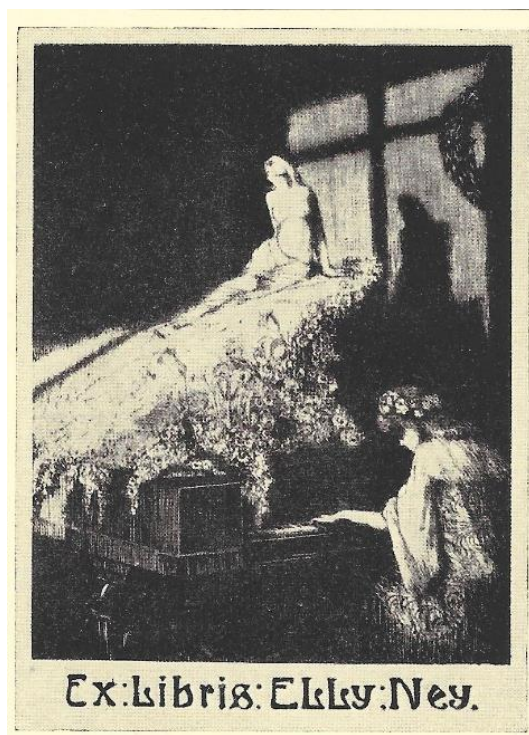

sistevano in stampe pittoriche e romantiche, riccamente ornate di dettagli concettuali e ornamentali. A queste seguirono opere più austere e rigorose nella composizione e nella forma. Dopo un incontro con Rudolf Steiner, le idee antroposofiche acquisirono una crescente influenza sull'artista. Nei suoi ex libris, si avvicinò al tardo espressionismo e cercò sempre più di... "Con i mezzi più economici, di raggiungere il massimo grado possibile di spiritualizzazione e interiorizzazione. Dopo il 1923, Wildermann accettò a malapena altre commissioni per ex libris; il numero totale delle sue stampe probabilmente rimase inferiore a cento."

Hans Wilhelm Wildermann (ur. 21 lutego 1884 w Kalk; zm. 1 listopada 1954 w Kolonii) był niemieckim scenografem, malarzem i rzeźbiarzem. Początkowo uczęszczał do szkół w Recklinghausen i Kolonii, a następnie studiował w Düsseldorfie, Berlinie i Monachium.

Od 1907 roku Wildermann ponownie zamieszkał w swoim rodzinnym mieście, gdzie pracował przy scenografiach teatrów kolońskich oraz jako rzeźbiarz. W 1911 roku Wildermann wziął udział w Festiwalu Operowym w Kolonii, a w następnym roku wziął udział w wystawie Sonderbund w Kolonii, gdzie stworzył grupę rzeźb „Młody mężczyzna z kucykiem” i „Dziewczyna z jeleniem” na dziedziniec hali wystawowej przy Bramie Akwizgrańskiej. Fontanna Żegluga w Mülheim powstała w 1912 roku.

W 1912 roku Johannes Maurach zatrudnił go jako gościnnego scenografa w Teatrze Miejskim w Essen. Rok później, w 1913 roku, wyjechał do Monachium, gdzie poznał Paula Klee. W 1926 roku Hans Wildermann przeprowadził się do Wrocławia, gdzie otrzymał profesurę malarstwa teatralnego w Państwowej Akademii Sztuk Pięknych i Stosowanych. Od 1936 roku był kierownikiem scenografii w Operze Wrocławskiej.

W 1937 roku narodowi socjaliści skonfiskowali jego tryptyk „Przemienienie Pańskie” i uznali go za dzieło sztuki zdegenerowanej.

Już w latach dwudziestych Wildermann utrzymywał bliską przyjaźń z nacjonalistą, a od 1933 roku narodowosocjalistycznym wydawcą książek muzycznych w Ratyzbonie, Gustavem Bosse. Bosse poświęcił mu osobną linię wydawniczą, Hans Wildermann-Werke. Jeszcze w 1942 roku zilustrował książkę „Poezja włoska od Dantego do Mussoliniego – Antologia” (Gauverlag NS-Schlesien). Ta przyjaźń pozwoliła mu nawiązać bliższy kontakt z narodowym socjalizmem.

Niemniej jednak jego ekslibrisy nie zasługują na zapomnienie, dlatego też prezentujemy ich wybór wraz z tekstem dr. Henry'ego Taubera z rocznika Niemieckiego Towarzystwa Ekslibrisów (DEG) z 1995 roku, dotyczącym Niemieckiego Stowarzyszenia Ekslibrisów z lat 1891–1943:

„Urodzony w Kolonii scenograf, rzeźbiarz, malarz i grafik Hans Wildermann (1884–1949) był jeszcze bardziej płodnym twórcą ekslibrisów, tworząc około 90 ekslibrisów, głównie rysunków piórkiem i tuszem, w latach 1900–1923. Zainspirowany głęboką miłością do muzyki i religijności, a także intelektualną kontemplacją, wczesna twórczość Wildermannna składała się z obrazowych, romantycznych druków bogato zdobionych detalami koncepcyjnymi i ornamentalnymi. Następnie pojawiły się prace bardziej surowe i rygorystyczne pod względem kompozycji i formy. Po spotkaniu z Rudolfem Steinerem, Idee antropozoficzne wywierały coraz większy wpływ na artystę. W swoich ekslibrisach nawiązywał do późnego ekspresjonizmu i coraz bardziej dążył do... „Za pomocą najbardziej ekonomicznych środków, aby osiągnąć jak najwyższy stopień uduchowienia i uwewnętrznienia. Po 1923 roku Wildermann prawie nie przyjmował już zleceń na ekslibrisy; całkowita liczba jego druków prawdopodobnie nie przekraczała stu”.

ハンス・ヴィルヘルム・ヴィルダーマン（1884年2月21日、カルク生まれ、1954年11月1日、ケルン没）は、ドイツの舞台美術家、画家、彫刻家。レックリングハウゼンとケルンの学校で学び、その後デュッセルドルフ、ベルリン、ミュンヘンで研鑽を積んだ。

1907年からは故郷ケルンに戻り、ケルンの劇場で舞台美術の仕事や彫刻制作に従事した。1911年にはケルン・オペラ・フェスティバルに参加し、翌年にはケルン特別展に出品。アーヘナー・トーアの展示ホール前庭に設置された彫刻群「ポニーを連れた青年」と「鹿を連れた少女」を制作した。ミュールハイムの噴水は1912年に制作されました。

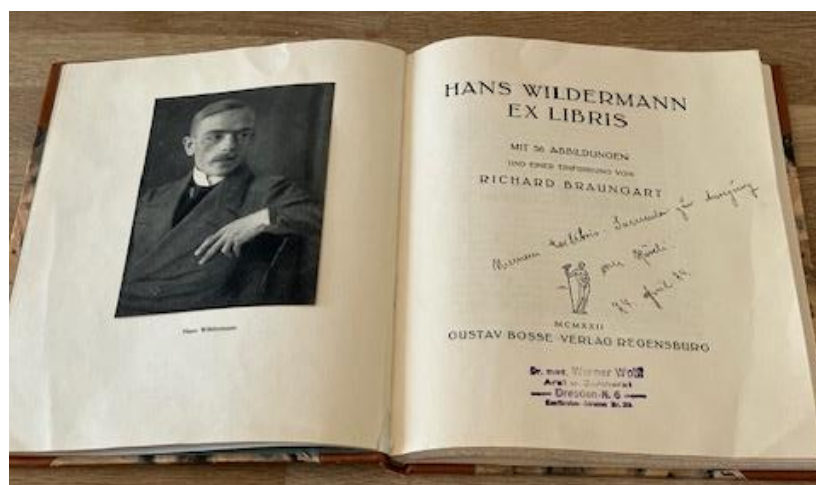
1912年、ヨハネス・マウラッハは彼をエッセン市立劇場に客員舞台美術家として招きました。翌1913年、彼はミュンヘンに移り、そこでパウル・クレーと出会いました。1926年、ハンス・ヴィルデルマンはブレスラウに移り、州立美術応用美術アカデミーで舞台美術の教授職に就任しました。1936年からはブレスラウ歌劇場の舞台美術主任を務めました。

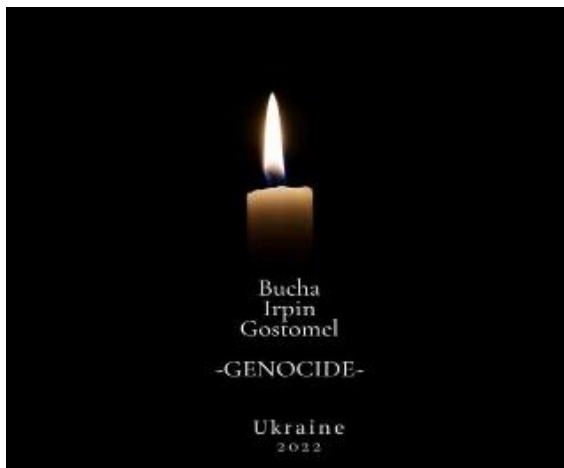
1937年、ナチスは彼の三連祭壇画「変容」を没収し、退廃芸術と宣告しました。

1920年代から、ヴィルデルマンはナチス党员であり、1933年からはナチス党员でもあったレーゲンスブルクの音楽出版業者グスタフ・ボッセと親交を深めていました。ボッセは彼のために「ハンス・ヴィルデルマン作品」という独立した出版部門を設立しました。1942年という遅い時期にも、彼は『ダンテからムッソリーニまでのイタリア詩選集』（ガウフェルラクNSシュレーゲン）の挿絵を手がけた。この友情がきっかけとなり、彼は国家社会主義との接触を深めていった。

とはいえ、彼の蔵書票は忘れ去られるべきではありません。そこで、ここではその一部を、ドイツ蔵書票協会（DEG）の1995年年鑑に掲載されたヘンリー・タウバー博士による、1891年から1943年までのドイツ蔵書票協会に関する解説文とともに紹介します。

「ケルン生まれの舞台デザイナー、彫刻家、画家、版画家であるハンス・ヴィルダーマン（1884-1949）は、蔵書票の制作者としても非常に多作で、1900年から1923年の間に約90点の蔵書票（主にペン画）を制作しました。音楽と宗教への深い愛、そして知的な思索に触発されたヴィルダーマンの初期作品は、概念的かつ装飾的な細部で豊かに飾られた、絵画的でロマンティックな版画でした。その後、構成と形式においてより簡素で厳格な作品へと変化していきました。ルドルフとの出会いをきっかけに、シュタイナーや人智学の思想は、この芸術家にますます影響を与えていった。蔵書票において、彼は後期表現主義に近づき、ますます「最も経済的な手段で、可能な限り最高の精神化と内面化を達成しようとした」。1923年以降、ヴィルデルマンは蔵書票の依頼をほとんど受けなくなり、彼の版画の総数は恐らく100点未満にとどまった。

Mariana Myroshnychenko

Ukraine for ever

Worldwide! – also Gaza

Fecit Stanislav Hlinovsky, CZ, 1972

FISAE Newsletter

© Klaus Rödel, Nordre Skanse 6, DK 9900 Frederikshavn, ☎ +45 2178 8992 ▪ E-mail: klaus@roedel.dk